

A Bakony erdőségeinek aránylag gazdag növénytani szempontú irodalma (L. Papp József: A Bakony növénytani bibliográfiája.

A **Bakony** természettudományi kutatásának eredményei sorozat Veszprém. 1965.) mellett elenyésző a történeti, gazdaságtörténeti szempontokat is figyelembevevő munka. Ilyenek:

Wallner Ernő: A Bakony erdőtakarójának átalakulása a XVIII. sz. végéig.
Földrajzi Közlemények, 1941. 1—29.

http://real-j.mtak.hu/10077/1/FoldrajziKozlemenyek_1941.pdf

Wallner E: A Bakony erdőtakarójának pusztulása a XIX. században.
Földrajzi Közl, 1942. 34-42. oldal, 65 – 69. oldal

http://epa.oszk.hu/02400/02451/00083/pdf/EPA02451_Erdeszettortenet_i_Kozlemenyek_68_2006.pdf

A BAKONYI ERDŐK KORAI TÖRTÉNETE

Wallner Ernő A Bakony erdőtakarójának átalakulása a XVIII. század végéig.

A Bakony posztpleisztocén erdőtakaróját bátran nevezhetjük őserdőnek, mert mentes volt még minden emberi hatástól. A pusztuló törzsek a helyszínen maradtak s különböző ellenállásuk szerint hosszabb vagy rövidebb idő alatt korhadtak el, mindig gyarapítva az erdőtalaj humuszát. A bükkösök aljnövényzet nélkül járhatóbbak voltak, a kidőlt bükk óriások aránylag gyorsan korhadtak. A tölgyesekben a törzsek lassabban pusztultak. Ezek és a gyakran sűrű cserjés aljnövényzet jobban gátolták az áthatolást, jóllehet a tölgyerdő fái nem záródtak annyira.

Ahol a talaj jobb volt, mint pl. a löszön, a tölgyesek aljnövényzete különösen gazdag lehetett. A bükkösök sötét, nedves belsejében a villámcsapás okozta tűz kevésbé terjedhetett, mint a napsütötte, világos tölgyesekben. Az aljnövényzet segítségével itt könnyebben vezetett komoly erdőégésekre. Közös vonása volt ezeknek a tölgy vagy bükk őserdőknek, hogy bennük a különböző korú fák egymás mellett éltek, s így az egyedek küzdelmét híven tükrözték. A mai erdők képétől éppen ebben tértek el legjobban. Bár az erdei vegetációt elsősorban az éghajlat és a talaj szabja meg. Később mint alakító tényező az ember is társult hozzájuk.

Az emberi megjelenése után a nehezen járható tölgyesek hamarabb ritkultak, mert az emberrel együtt az állat és a tűz egyaránt pusztította az aljnövényzetet. Így nagyobb ember vagy állatsoportok könnyebben járhatták az erdőt. A ritkás erdőben a művelésre alkalmas lösztalajon hamarosan tisztások keletkeztek. Akárcsak ma, a magasabb fekvésű vagy északnak tekintő lejtők bükkerdős tájaihoz képest naposabb és derültebb volt akkor is a Bakony déli tölgyes

erdővidéke. Itt a sziklás, napsütötte oldalakon, ahol a flóra sztyeppelemeket tartalmaz, kereshetjük az ősi emberi telepeket vonzó parkerdő tájakat.

A karsztosodás megindulta előtt azonban bátran nevezhetjük ezt a ligetes tájat is erdőnek, mert az Alfölddel szemben gazdagabb volt faállományban. A karsztosodás azonban korán megindult. Veszprém északi és keleti környéke a bronzkor elején, illetve annak 2. és 3. szakában már erdőtlen lehetett. A Bakony délnek tekintő mészkő- vagy dolomitlejtőin az ősi növénytakarót alkotó tölgyes csererdők azonban nemcsak a hegység lába felé nyíltak meg. Parkerdő tájat kell feltételeznünk a mezolitikumban, többek közt a Balaton-felvidéken, a Tornamelléken és a Súri dombvidéken tekintélyes kiterjedést elért löszterületen is. A csapadékosabb éghajlat itt a löszön fű helyett fás növényzet keletkezését tette lehetővé. Hogy ma a Bakonyban lösztalajon már alig találunk erdőt, annak csak annyiban oka a lösz, hogy az termékeny és laza szerkezete miatt elsősorban került művelés alá.

Az erdőtakarójától megfosztott lösz viszont más talajokhoz képest nehezebben és lassabban erdősül be újra. A karsztosodó lejtők mellett kétségkívül a löszön kezdődött az eredeti növénytakaró irtása, ugyanaz később átmenetileg vissza is hódította azokat a területeket, ahol a földművelés hosszabb időre megszűnt. Feltűnő a hasonlóság posztpleisztocén a földtörténet jelenkorát megelőző kor utáni időszak (tízezer év előtti) bronzkor a Kárpát-medencében a Kr.e. 2800-2000. évekre tehető mezolitikum, vagyis átmeneti kőkor (Kr.e. 15000-5000. év között) a Balaton-felvidék déli peremén és a Súri dombvidék lejtőin Aka és Nagyesztergár között a mai tölgy- és csererdők között.

A jégkor végén egymásra következő mogyoró, tölgy és bükk korszakok erdőiben a fák a ma is jól ismert fajok közül kerültek ki (mogyoró, tölgy, nyír, fűz, juhar, hárs, szil, gyertyán, bükk, erdeifenyő, lucfenyő, jegenyefenyő, kőris, stb.). Ezeknek az erdőknek tarkaságában Prinz a felszín legfinomabb ökológiai hatásának érvényesülését látja. Ma is jellemző a Bakonyra, hogy tarka erdőit járva, gyakran hirtelen változik a kép s a bükkösökben gyakoriak a gyertyán- vagy kőrisfoltok. Amikor a tölgykorszakban az erdők sűrűbbre záródtak, a neolitik ember már faluszerűen telepedett, földet művelt, gabonát termelt és állatot tenyésztett. Ha tehát behatolt a Bakony erdőibe, ott munkája nyomán tisztások keletkeztek. A bükk későbbi térfoglalása mai kiterjedésének határáig a bronz- és vaskor emberét a Bakonyban hátrálásra alig készítette.

Elég helyet talált a déli lejtők és löszök tölgyeseiben is, hiszen a Bakony mai települései is legnagyobb részben a tölgyerdők övezetét foglalják el. Érdekes a neolitik lelőhelyek és a magasság viszonya. A Bakony északnyugati részében lelőhelyeket a 300 méteres szintmagasság fölött csak kivételesen találunk (Pénzeskút, Borzavár, Dudar), viszont délen, a Balaton-felvidéken sok lelőhely van a 300 méteres szintvonallal határolt területen (Mencshely, Vöröstó, Hidegkút, Nemesvámos, Szentgál). Északon a Zörögтетő - Kőrishegy - Pápavár - Feketehajag vonulat erős természetes akadály volt.

A Bakony tölgy erdőtakarója jobban vonzotta az embert, mint a sötét bükkösök. Északon a bükkösök a hegység végső letörése mentén a meredek lejtőkön mélyebbre ereszkednek, mint délen, ahol nemcsak hasonló magasságban Nagyvázsony táján uralkodnak tölgyesek, hanem a Kabhegy déli lejtőjén az 500 méter magasság fölé hatolnak. A neolit lelőhelyek aránylag nagy száma korántsem jelentheti azt, hogy ebben az időben a Bakony erdőtakarója - ha foltosán és lyukasan is, - de ne lett volna egészében összefüggő. A leletek kormegállapítása ugyanis annyira tág, hogy még azonos korúaknak jelzettek között is könnyen lehetséges egy-két évszázad különbség. Ennek következtében, ha a lelőhelyeket egyszerre térképre raknám, az a hamis látszat keletkezne, hogy valamennyi egy időben meg is volt. Nagyon valószínű, hogy a kőkorszak egyes telepei idővel lakatlanok lettek. Az indító okokat csak találgathatjuk, ilyenek lehetnek: a termőtalaj gyors kimerülése, a tölgyesek állományának pusztulása s ezzel a makkoltatás helyének eltolódása, erdőégések, a könnyen mozgó életmód, pusztítások, stb.

Az erdőben fokozatosan benyomuló ember a bronzkorban már erősen tért nyert a Bakonyban. Tanúsítják ezt a Veszprém megyei Múzeum hiteles bronzkori leletei, valamint a múzeumi jelentésekből, kataszterből és irodalomból származó, bronzkorra vonatkozó szórványos adatok. Az eddig ismert nagy lakótelepek közül csak a Szentkirályszabadja melletti Várhegy van a Bakonyban, a többi (Akarattyá, Mezőkomárom) már messzebb fekszik. A Balaton-felvidék bronzkori lelőhelyeinek száma felülmúlja az Északnyugati Bakonyalját, ami természetesen, mert Veszprém az Észak-Dunántúl bronzkori népének központi helye volt.

A bronzkor embere nagyobb magasságra hatolt fel az Északi Bakonyban és sok helyen túllépte a 400 m-es szintet. Ilyen magasságban kerültek elő a leletek Hárságy, Zirc, Tündérmajor, Farkasgyepű, Óbánya közelében. Hasonló magasságokra hatolt fel a Déli Bakonyban is, és neolitikus csiszolt kőkorszak (Kr.e. 5000-3000. év) a zsófiapusztai és úrkúti leletek tanúsága szerint megközelítette a szigetszerűen egyedül álló Kabhegyet. A bronzkor végén bizonyára kezdetét vette a sertések makkoltatása és ez fokozódó jelentőségre tett szert. Igazolja ezt a feltevést, hogy a kora vaskori sírokból, amelyeket az Északnyugati Bakonyalján Középrépusztán Nagy tárt fel, sok malaccsont került ki.

Az itt temetkező nép a halotti toron elfogyasztott állat egy részét a sírba helyezte. A bronzkor sok apró folttól lyukas erdőtakarójának teljes záródását az egymást követő kultúrák időbeli és térbeli összefüggése valószínűtlenné tette. Bizonyos azonban, hogy egyes tisztások újra beerdősülnek, másutt új tisztások keletkeztek. Erre mutatnak a Farkasgyepű táján feltárt és Vinyesándormajor környékén gyanított, de feltáratlan bronzkorvégi halomsírok. Ezek ma sűrűn be vannak növe erdővel, holott keletkezésükkor még környékükről is kisebb-nagyobb foltokon hiányozhatott az erdő.

Az akkori erdőirtás, amennyiben ilyenről nagyobb területen szó lehetett, korántsem volt olyan alapos, mint a középkori. Schott idézett munkájában

olvashatjuk, hogy a kanadai indiánok még a földművelésre szánt területen is meghagyták a gyökereket és facsonkokat. Ezeket még a középkori nagy erdőirtások során sem ásták ki mindig teljesen. A rómaiak, mint hódítók elsősorban a már művelt földet vették birtokba. Újabb területek irtás útján való szerzése másodrendű feladat volt. Ezért az útvonalaktól távolabb levő erdők alig pusztultak erősebben. A rómaiak provinciáik teljes meghódítása után útjaikkal egyébként sem kerültek el az erdőket, hanem átvezették őket rajtuk, a Bakonyban épp úgy mint a Schwarzwaldban, Taunusban vagy az Eifelben. A sűrűn benőtt patakok mederváltozásaitól mocsaras, járhatatlan völgyfenekek helyett az utak szívesen húzódtak fel a hegyoldalakra, fennsíkokra, vízválasztókra, még ha azok erdővel borítottak is voltak. Erdőkön vezethetett át az északi győri, a nyugati somlói, sőt részben a délnyugati nagyvázsonyi út. Az összefüggő zárt erdőtakaró inkább a Déli Bakony nyugati felére és a Bakony északi részére szorult vissza.

Nagy kiterjedésű volt, hiszen az erdőtlen Itáliából jöttek ismételt erdőrengetegekről beszélnek. Meg kellett lenniük a kiterjedt erdőknek, mert a római Pannónia gazdasági életében a birodalom szempontjából az állattenyésztés, legeltetés és makkoltatás nagyobb jelentőségű volt, mint a még kevésbé belterjes földművelés vagy a háttérbe szorított szőlőművelés. A római leletek tanúsítják, hogy legsűrűbben a telepek a Balatonpart - Aszófő - Felsőcsepelypuszta - Szentgál - Gyulafirátót - Inota - Királyszentistván - Vörösberény határolta területen vannak. Ezen a területen talán már nem is az erdő foltosodott a szántóktól, hanem szántóföldeken voltak kisebb-nagyobb erdőfoltok. Amikor a római kultúra erdőpusztító hatását tekintjük, természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nagy kiterjedés mellett a népesség száma aránylag kicsiny volt.

Maradhatott erdő, főképpen a földművelésre alkalmatlan helyeken. A tüzelő és épületfa szükséglet kielégítésére elsősorban ritkították és csak jóval később irtották az erdő faállományát. Olyan erdőpusztításra, amilyent az újkor elején láttunk, ok még nem volt. A római uralom után következő nyugtalan századok, - ahol a természeti viszonyok is elősegítették azt, - az újra redősödésnek kedveztek. Semmi sem akadályozta az elhagyott római telepek körül az erdő lassú előnyomulását. Az V. sz. elejétől félévezrednél hosszabb időn át a Bakony erdőtakarója lassan elborította a római kultúrát. A honfoglalás koráig az északnyugati Bakonyalja és a hegység délkeleti széléit leszámítva legtöbb helyen újból zárt erdő növekedett. Újra beerdősödtek a löszterületek a Balaton-felvidéken, a Sári-dombvidéken, valamint a mészkő és bazaltlejtők magasabb szintjei.

A keleti Balatonpart, a Veszprémi fennsík és a Séd völgyiséget kísérő lejtők valószínűen továbbra is foltosán, helyenkint csupaszon maradtak. Ennek okát a karsztosodás előrehaladó folyamata, a csapadék kisebb volta, a déli fekvés nagyobb melegéből származó éghajlati hatás, és a nem utolsó sorban a minden nép részéről kedvezőnek ítélt földrajzi fekvés eléggé magyarázza. Az erdőtlen

déli lejtőkön és a tisztásfoltokon talált a honfoglaló magyarság szláv lakosságot s vett át tőle hely- és telekelnevezéseket. A honfoglaló magyarok fejedelmi törzsének szállásterületét északnyugatról a Bakony védte, s mint ilyen, elsősorban védelmi övezet, másodsorban vadászterület volt. A honfoglaló magyarság a Dunántúlnak elsősorban már megművelt területét népesítette be. A népvándorlás századai alatt meggyérült őslakosság, amelynek javarésze csak röviddel előbb telepedett meg, a Kisalföldön, a Mezőföldön, vagy ha kellett a hegységekből lenyúló völgyekben elegendő teret talált. A magyarság egyelőre életmódjánál és számánál fogva nem szorult rá, de nem is gondolhatott olyan területek megművelésére, amelyet előbb az erdőirtás keserves munkájával kellett volna megszerezni. Amikor erre sor került, akkor is idegenre bízta a munkát. Így áll előttünk a XI - XIV. században a Bakony kettős képe. Egyfelől a megbecsült és védelembe vett terjedelmes királyi erdőbirtokok, másfelől az erdő rovására lassan terjeszkedő földművelés, amelyet főként a királyi adománybirtokokra behívott szerzetesek irányítottak.

Mindkettőről már okleveles adatok tájékoztatnak. Inkább történelmi, mint földrajzi feladat az erdőtakaró változásának egyes részleteit és szakaszait vázolni. Oklevelek, összeírások, periratok, határjárások sok tanulságos adatot rejtenek s belőlük megrajzolható helyenként az erdőirtás menete is. A Bakony erdőtakarójának átalakulásában ezek a részletek a különböző korokban általános irányt jelölő elvek, jelenségek, vagy események függvénye. Így a telepítésekkel járó irtások, az ipari tevékenységet kísérő fokozott erdőpusztítás, az okszerű erdőgazdálkodás stb. a Bakony csaknem minden részében egyidőben éreztette hatását. A Bakony erdőinek közép- és újkori sorsa a jelen szempontjából sem közömbös.

A természetes táj átalakulásában nincsen hézag, vagy szünet. Észrevétlenül alakult ki a Bakony képe annak a tájalakító emberi tevékenységnek nyomán, amelynek az egész magyar föld arculatát köszönheti. Csak ha nagyobb időközökben rajzolunk róla egy-egy vázlatos képet, láthatjuk és ítélni tudjuk meg, mekkora volt a fejlődés és milyen volt az üteme. Eleinte a magyarság a Bakonyban főként az erdőt látta és azt értékelte. Ezt tükrözi vissza neve és ezt árulják el a legrégebb királyi intézkedések is. A Bakony szó Rásonyi Nagy László szerint eredetileg közszó volt. Ez a bukum, bokon köznévi az őstörök bükkből származott, amelynek jelentése eredetileg hajlott, görbe, de a domborúság fogalma mellett erdőt és sűrűséget is jelöl. Ebből a török bükk>buk szóból fejlődött „r” képzővel a bokor és „n” képzővel a bukón >bakon>Bakony.

A honfoglaló magyaroknál Tagányi szerint az erdők birtokközösséget alkottak s akinek bármennyi és bármiféle fára vagy irtásra volt szüksége azt, hol érte, vághatta. A megyékben osztott királyi erdőbirtokokat azonban korán gondolják. A bakonyi ispánság a várispánságok között külön helyet foglalt el. Pesty szerint a bakonyi comes nem várispán, hanem a királyi vadászok ispánja a bakonyi erdőségekben. A Bakonyban tehát sokan voltak, akik közvetlenül vagy közvetve a vadászat és állattartás révén az erdőből éltek. A Bakonyság királyi

vadászterülete különleges helyzetét sokáig megőrizte, még a XV. század elején is találkozunk a bakonyi ispán tisztével. A királyi birtok kezelésében és védelmében az ún. erdőóvók segítettek. Ők ügyeltek az erdőkre mint vadászterületre, s megakadályozták a vadállomány irtását, pusztítását. Az erdőóvók tisztüket apáról fiúra viselték, és az erdők körül falvakban laktak, úgyhogy rendszerint az egész falu tisztán erdőóvókból állott. Feladatuk elvégzése közben sokszor kerültek összeütközésbe a falvakban lakó jobbágyokkal vagy azok földesuraival. A Magyar Erdészeti Oklevéltár sok ilyen adatot közöl, s csak példaképpen iktatok ide néhányat, annak bizonyítékául, hogy az erdők kímélése, ha más okból is, de már az Árpádok első századaiban tervszerű volt. 1210-ben a pannonhalmi apát az erdőóvókat a király előtt perbe fogta. 1240-ben amikor a bakonyi ispán királyi adományt akart kihalászni a Szentkereszt kápolna részére, az erdőóvók ellene szegültek, mert az a hely kiváló vadasterület, vadászatra nagyon alkalmas volt.

Erre az ispán tanácsot tartott (többek között Tevel, Berend falvakból való erdőóvókkal) s a földet más helyen hasította ki. 1244 körül IV. Béla megint a bakonyi ispánt, hogy a veszprémi apácát ne akadályozza a Bakonyban favágásban, mert a fára szükségük van zárdájuk és templomuk újraépítésére. Meghagyta egyszersmind a király a bakonyi ispánnak, hogy a bakonyi erdőóvók az apácák fával megrakott szekereit engedjék szabadon. 1258-ban a bakonyi erdőóvók a bakonybéli apát jobbágyságait az élőfák irtásától eltiltják. 1325-ben a fej érvári káptalan a király parancsára a bakonyi ispán tudta nélkül való vadászattól vagy az erdő bármiféle használatától az összes szomszédokat eltiltja.

Az erdőterület változása a Bakony vidéken a honfoglalás korában a XVI. század elején Kilátás a veszprémi Csatár-hegyről a Papodra. A királyi erdők a Bakonyban azonban minden védelem és gondozás ellenére fogytak és pusztultak. A királyok nagy erdőket ajándékoztak az egyházaknak és családoknak, és így a jobbágyfalvak körül a szántók az erdők rovására mind nagyobb tért nyertek. A XI. század okleveles adatai már sok helynevet említenek. Ott, ahol az előző kultúrák a legmélyebb nyomot hagyták s az erdők összefüggő takaróvá nem zárultak, találkozunk a legtöbb faluval. Ez megint a Bakony délkeleti része a Balatonparttal, és az északnyugati Bakonyalja. Érintetlen volt még a XII. században a királyi erdő Nagyvázsonytól északra s ez még a XIII. században is Nagyvázsonyig ért.

Határa nagyjában Felsőcsepely pusztától a mai Vámosi és Menyeki-Körisgyőr puszta irányában a Kerteskö mellett érte el a Gereince patakot. A Fekete Sédent túl szomszédos volt az Ugod várához tartozó erdőkkel. Németbányától keletre délnek fordulva a határ a püspöki erdő mellett Kislőd-Ajka-Csékút határán húzódott a padragi Hajagos hegyig, ahonnan keletnek Nagyvázsony mellett ért véget. Kelet-nyugati irányú kiterjedése átlag 15 km, déli irányban ennek kétszerese volt. A királyi erdőkkel összefüggöttek az ugodi várhoz és a veszprémi püspökséghez tartozó nagy erdőségek. Ezekben, valamint az Essegvárhoz, Csesznekhez s az apátságokhoz tartozó erdőkben maradt meg a

Bakony nyugati és középső részében legtovább épségben az erdőtakaró. A szerzetesek megjelenése a Bakonyban egyértelmű volt a mezőgazdaság terjeszkedésével, ami különösen kezdetben járt fokozottabb erdőirtással. Sörös a Bakonybéli apátság történetében írja, hogy 1023-ban a bakonybéli kolostor és templom már készen állt s a Bakonyban egyaránt szükség volt Krisztus evangéliumára, az őserdőt ritkító fejszére és a földet turo ekére. Bakonybél környékén a remete Szent Gellért segítette a kolostor lakóinak az erdőirtásban. Sűrű, zárt erdő lehetett a Bakony belső vidéke egész Zircig. I. Endre Zircen a királyi erdő vadászházában halt meg 1060-ban, holttestét lakatlan rengetegen át szállították Tihanyba. A Zirci medence ebben az időben éppúgy lakatlan s erdővel borított volt, mint egy századdal később is, amikor a monostor épült.

A XIII. század közepéről azonban már említést találunk a közeli Esztergárról, Porváról. A ciszterciek behozták hazánkba, s így bizonyára a Bakonyba is, a háromnyomásos rendszert, amely Nyugat-Európában Nagy Károly ideje óta meglehetősen elterjedt volt. Majorjaikban - a grangiákban - a rendi munkástestvérek szántottak, vetettek, arattak. Az erdők a tüzelőanyag, valamint a közeli lakóhelyeken szükséges épület- és szerszámfán kívül a legeltetés, de főként a makkoltatás révén nyújtottak hasznot vagy jövedelmet. A zirci birtokos apátság nagy csordái a bakonyi erdők alkalmas területén tanyáztak s megvolt a bérbeadás két formája, úgymint csak a legeltetés jogának megadása, vagy a makk elhordásának engedélye is.

Amíg a XVI. és XVII. században a Bakonyban legtöbb helyen az erdő terjeszkedik, egyes helyeken tovább pusztul. Különösen ott, ahol egy-egy közeli erősség állandó karbantartására és a harcok utáni javítására sok fára van szükség. Ezért mondotta ki egy 1563-ban kelt szükségtörvény, hogy az erősségek szomszédságában levő erdőket szabadon fel lehet használni erősítési célokra, tekintet nélkül azok tulajdonosára. így pusztultak ki az erdők Várpalota környékén, amelyekről Faller munkájában azt mondja, hogy 1533-ban még a vár faláig érték. Hasonlóképpen 1589-en Veszprémben is még majdnem a vár faláig ért az erdő. A Gutheil-tól közölt helyrajzi adatok alapján feltehető, hogy ez az erdő a vártól nyugatra az akkor még el nem karsztosodott Gulyadomb, illetve a távolabbi Menyekei erdő felől felehetett.

Felemésztette Veszprém vára a közeli és távolabbi Rátót, Kádárta és Szentkirályszabadja környékén fekvő erdőket is, ahol azok ugyancsak Faller szerint a XVI. században még buján zöldelltek. Az 1566. évi palotai török ostromra vonatkozó adatok hasonló pusztításra engednek következtetni az északi Bakonyban. Innen Győr város egyszerre hozatott 400 szekér fát. Ugyanilyen sors érthette a pápai és devecseri vár környékén az erdőket. A XVIII. század elejétől rohamossá válik az erdők pusztulása. A falvakban elpusztult épületek újjáépítéséhez sok épületfára volt szükség. A lélekszámban növekvő lakosság és a később beköltöző telepések a művelés alá fogott földek megnagyobbításához új meg új irtások révén jutottak.

Az erdők szabályozatlan használata sok helyen oktan rablógazdálkodásra s a faállomány gyors pusztulására vezetett. Egy-egy helyen azonkívül a fát még ipari célokra is felhasználták. Az erdők gazdasági jelentősége a XVIII. században már sokoldalú, s így nemcsak a tulajdonosok, hanem a kormányzat figyelmé is mindjobban feléjük fordul. A XVIII. század végével bekövetkezik a mind hathatósabbá váló tervgazdálkodás és állami ellenőrzés korszaka. Ha nem is áll meg, de meglassódik a fejsze irtó munkája annál inkább, mert a XVIII. század második felében már vége van a telepítéseknek és az új foglалásoknak. Ebben a korban az erdők már erősen visszaszorultak és megritkultak. Sok helyütt a XV. századvégi helyzethez hasonlít ez az erdőtérkép. Az akkori 235 lakott helységet egybevetve a XVIII. századvégi erdőterülettel, azt látjuk, hogy a XVIII. század helységei kevés kivétellel újból az erdőkön kívül vannak és az erdő csak néhány pusztá helyét tartja még elfoglalva.

A mai községek a XVIII. század végén nemcsak megvoltak, hanem a közvetlen környéküktől távolabb levő alkalmas földeket is művelés alá vették már. Sok helyen azonban ez még nem minden irányban történt meg. Ezért találunk még aránylag sok falut szorosán az erdők szélén. Különösen azokon a tájakon, ahol a legnagyobb kiterjedésű erdők voltak. Igen megközelítették még az erdők pl. Városlőd, Tapolcafő, Bakonytamási, Bakonyhána, Bakonykúti, Bakonycsérnye stb. falvakat. A szigetszerű kis irtásokon fekvőknél, - mint Pula, Csehbánya, Németbánya, Porva, Fenyőfő stb. - pedig az erdők úgyszólván az udvarba tekinthettek be. Egyik-másik kicsiny falu - Úrkút, Farkasgyepű, Iharkút - körül egészen jelentéktelen volt még az irtás. Bár a faluhatárok a XVIII. században el is tértek némely helyen a maiaktól, mégis a mai határoknak az erdőkre vetítése hozzávetőleges tájékoztatást nyújt arról, hogy mennyit tartott még elfoglalva a faluterületből az erdő.

Erdőtlen faluterület csak a Bakonyt határoló széleken volt. így a Tapolcai medencében, az északnyugati Bakonyalján, és legfeljebb a Balatonhoz közel, a szokatlan kis faluterület miatt akadt még egy-kettő (Kékkút, Szentantalfa, Balatonkövesd). A Bakony belsejében Herendnek erdőtlen volta egészen kivételes, amit ugyancsak rendkívül kicsiny faluterülete magyaráz. Teljesen erdős volt még Szentgál területének északi és nyugati fele és jóval nagyobb terjedelmű volt az erdő a mainál pl. Városlőd, Bakonyjákó, Borzavár, Bakonybánk, stb. területén. Az a ma is fennálló helyzet, hogy a faluterületek erdős részeikkel egymásra támaszkodnak, a XVIII. században még inkább megvolt.

Ilyen erdőkön húzódó faluhatárt sok helyen látni pl. a pulai-nagyvázsonyi-úrkúti-szentgáli-bakonybéli-ugodi és a fenyőfői határokon a Déli-Bakonyból a Magas-Bakonyon át a Felső-Bakonyba. Az egyes tájak természeti és történeti viszonyai az erdők elterjedésében híven visszatükröződnek. A Balatonra leereszkedő lejtőkről az erdő általában eltűnt. Az erdőhatár legnagyobb részt egybeesett a fennsík elég meredek szélével. A vízpartig csak két helyen ért le; keleten Alsóórs, nyugaton Szepezd és Rendes táján. Ennek többek között az is

oka, hogy a permi homokkővonulat mindkét helyen a vízpartig ér és jelenléte erősen megnehezíti a szőlőművelést. A Felsőórs-Nemesvámos-Hidegkút-Balatonfüred négyszögön a zárt erdőség fennmaradását is a térszín magyarázza. A magasra emelt, nagyobb süllyedésektől és törésektől mentes rögfelületen a településektől távol sokáig érintetlen maradt az erdő, míg nyugatra, a Pécselyi medencében korán pusztulásnak indult. Csak a medencét körülvevő magasabb szinten maradt meg két hosszú sávban összefüggően, úgyhogy a medence községeiből csak erdőn keresztül lehetett kijutni akár a Balatonpartra, akár a fennsíkon vezető országúira. A Séd-Torna vonalat északon Várpalotától Ajkáig összefüggő erdő kísérte. Mélysége már akkor is csak a nyugati felében volt nagy. Keleten a Tési fennsík erdősége csak 8-10 km széles volt, tőle északra a Sári dombvidéken, sőt részben a Felső-Bakonyban is már sokat ritkított a fejsze. Itt már a XVIII. században 50 % alá szállt az erdőterület aránya. A Tési fennsík a Déli- és Magas-Bakony mellett a legerdősebb táj volt. Tés a 7-8 km²-nyi tisztáson egyike volt a Bakony legelzártabb falvainak. Ma is az még.

Hasonlóan elszigetelt fekvéssel csak a Magas Bakonyban találkozunk. Csak 10 %-át irtották ki még a XVIII. században a települők annak a nagy erdőterületnek, amelynek határát a Márkó-Városlőd-Magyarpolány-NagyannaUgod-Bakonyszentlászló-Bakonyoszlop-Zirc-Lókút vonallal jelölhetjük. Túlterjedt ennek az erdős tájnak a határa a szorosán vett Magas Bakonyon s lenyúlt a Sédvölgyre, a Torna mellékre és a Bakonyaljára is. Kiterjedése kb. 550 km², benne kisebb-nagyobb szigetként Bakonyjákó, Porva, Bakonybél, Csehbánya foglalt helyet. Ha ezeknek a falvaknak mintegy 35 km² erdőtlen területét levonjuk, még mindig a Magas-Bakony zárt erdősége vezetett. Hozzá képest a Déli-Bakony összefüggő erdői, a Balaton-felvidék és a Torna-Séd között messze elmaradtak.

A Bakony területét borító erdők teljes területét a XVIII. században 1580 kirínék számítottam. Ennek legnagyobb része (35 %-a) a Magas-Bakonyra, és a hozzá tartozó határterületre jutott, míg a Déli-Bakonyra és nyúlványaira 20 %, a Tési fennsíkra 13 %, a Sári dombvidékre és a Felső-Bakonyra 12 %. Az erdő hol keskenyebb, hol szélesebb hálószerű összefüggése jellemezte ebben a korban az egész Bakonyt. Megvolt még az összefüggés a Vértes és Kisalföld erdőivel is. A XVIII. századvégi erdők a XIX. században tovább fogytak s jó egyharmaduk tűnt el az utolsó másfélszáz év alatt.

A háló sokhelyütt szétszakadt, foszlányai erősebben vagy gyengébben pusztultak, zsugorodtak. Némelyik darab messze kerülve szigetként már egymagában áll. Ennek a pusztulásnak és az erdőtakaró mai képének megrajzolása azonban külön tanulmány keretébe kívánkozik. A XIX. század utolsó évtizedeiben a Bakony erdőrengetegének híres, sőt hírhedt voltával együtt érintetlensége is végképen elveszett.

Földrajzi Közlemények LXIX. kötet 1941. 1. szám